

MILLIY URF-ODAT VA AN'ANALAR MAVZUSINI O'QITISH TEXNOLOGIYASI

Amonova Xonzoda Maqsudovna

Osiyo xalqaro universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'quvchilarning mehnat tarbiyasida xalq milliy an'analaridan foydalanish metodikasining muammolari yuzasidan olib borilgan tadqiqot jarayoni yoritilgan bo'lib yakunda bir qancha xulosalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Mehnat tarbiyasi, konsepsiya, qadriyat, didaktika*

Annotation: *This article describes the research process on the problems of the use of national traditions in the labor education of students, and concludes with a number of conclusions.*

Keywords: *Labor education, concept, value, didactics*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining dunyo ta'lim fazosiga kirishi, jamiyatdagi yangi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar umumta'lim maktablari oldiga ko'pina o'quv-tarbiyaviy jihatlarni, shu jumladan o'tmishdagi milliy an'analarni va tajribalarni o'rganishga va ularga o'quvchilarni yoshligidanoq jalb qilishga bo'lgan qarashlarni tubdan qayta ko'rib chiqish talabini qo'ydi. O'zbek xalqlarining milliy o'zligini anglashini rivojlantirish sharoitida xalq pedagogikasi ilg'or tarbiyaviy an'alarining roli va ahamiyati jamiyatni jipslashtirishning insonparvarlik an'alarida, mehnatda, oilada, jamiyatda ahloqiy o'zaro munosabatlarning o'sishida namoyon bo'ladi. Bu an'analar xalq boshqaruvchisi rolini bajaradi. Milliy mafkura tashuvchisi sifatida xalqning ilg'or tarbiyaviy an'alariga murojaat qilish muhim insonparvarlik, ijtimoiy-ahloqiy, etno-madaniy ahamiyat kasb etadi. Akademik A.E.Izmaylov shunday deydi: "Xalq avloddan avlodga o'zining ijtimoiy tajribasini, ma'naviy boyligini katta avlodning kichigiga merosi sifatida uzatib boradi va shu bilan jamiyatning moddiy va ma'naviy madaniyati tarixini yaratadi...". Shundan kelib chiqib zamonaviy bosqichda o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalashning ilg'or milliy o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, uni yangi sharoitlarda hayotga va mehnatga tayyorlash, shuningdek xalq mehnat an'analari, urf odatlaridan o'quvchilar shaxsini shakllantirishda foydalanish yo'llari, shakllari va metodlaridan foydalanish imkoniyatlarini aniqlash dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, xalq pedagogikasida, uning tamoyillari va qarashlarida mehnat kishilarining bir necha marta xalq hayotining boy amaliyotida tekshirilgan va tasdiqlangan, ko'p asrli tarbiyaviy tajribasi mujassamlangan

ASOSIY QISM

Tadqiqotning amaliy ahamiyati muammoni hal qilishning nazariy-amaliy asoslaridan, o'qituvchilar, ota-onalar, pedagogika oliy o'quv yurtlarining pedagoglari uchun metodik ishlanmalar ishlab chiqishdan iborat. Nazariy-amaliy materiallar o'quv-tarbiyaviy jarayonni, xususan mehnat tarbiyasini samarali tashkil qilishda; mehnat tarbiyasini xalq mehnat

anʼanalari asosida takomillashtirishda; pedagogika oliy oʻquv yurtlari boshlangʻich taʼlim metodikasi fakulteti talabalari, maktab oʻqituvchilari xalq pedagogikasidan oʻquv qoʻllanmalari va maxsus kurslarni tayyorlash jarayonida foydalanilishi mumkin. Xalq urf-odatlar, tadbirlari, bayramlarining mazmuni tahlil qilinadi. Urf-odatlar insonlarning koʻp asrli faoliyatlari – mehnati, turmush va oilaviy taʼsirlari natijasida yuzaga keladigan xalq udumlarining oʻzaro bogʻlangan zanjiri sifatida qaraladi. Tadbirlar anʼanalarning badiiy shakli sifatida qaraladi, ularning maʼlum gʻoyalari va etnik meyorlari timsoliy tarzda musiqa, ashula, raqs, shuningdek publitsistika va badiiy chiqishlar vositasida ifodalanadi. Bayramlar insonning shaxsiy va ijtimoiy hayotiy faoliyati toʻplami, anʼanaviy shakli sifatida tavsiflanadi. Oʻquvchilar mehnat tarbiyasida ishlab chiqilgan tizimi quyidagi yoʻnalishlarni koʻzda tutadi: mehnat tarbiyasining yaxlit tizim doirasida milliy anʼanalardan foydalanishning turli shakllari, vositalari, usullari, metodlari va sharoitlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish; oʻquv yurtlari, oila, jamoatchilikning tarbiyaviy ishlari oʻrtasida uzviy aloqa oʻrnatish; pedagogika oʻquv yurtlarining mehnat taʼlim yoʻnalishiga “Xalq pedagogikasi” maxsus kursini kiritish bilan boʻljak oʻqituvchilarining mehnat anʼanalari toʻgʻrisidagi bilim, malaka va koʻnikmalarini kengaytirish va takomillashtirish; ota-onalar oʻrtasida bolalarning mehnat tarbiyasi masalalari yuzasidan bir maqsadga yoʻnaltirilgan gʻoyaviy-maʼrifiy ishlarni tashkil qilish. Nazariy tahlil asosida oʻquvchilarning shaxsini takomillashtirishning asosiy omillari aniqlandi: oʻquvchilarning shaxsini kamolotga yetkazishda ijtimoiy muhitning roli; uning qadriyatlar tizimidagi uzatishlar, tarbiyaning etnik madaniyat oʻziga xos tomonlariga mosligi, tarbiya jarayonida milliy mehnat anʼanalarini va urf-odatlarini hisobga olish. “Oʻquvchilarning mehnat tarbiyasida halq milliy anʼanalaridan foydalanish texnologiyasini takomillashtirishning pedagogik tizimi” deb nomlanuvchi ikkinchi bobda - oʻquvchilarning mehnat tarbiyasida xalq anʼanalaridan foydalanishning ishlab chiqilgan tizimi asosiga xalqning amaliy tarbiyaviy tajribasi, oʻsib kelayotgan avlodni mehnat faoliyatiga tayyorlashning tarixan yuzaga kelgan va avloddan avlodga xalq ogʻzaki ijodi, oʻyinlar, urf-odatlar, bayramlar, udumlar, ishlab chiqarish mehnati orqali uzatiladigan risolalari, shakllari va metodlari qoʻyilgan. Xalq mehnat tarbiyasining tajribasini tahlil qilish shuni koʻrsatdiki, tarixiy oʻtmishda mehnat tarbiyasi sodda amaliy bilimlarga asoslangan boʻlib, maqsadga erishishning maʼlum prinsiplari va vositalariga ega boʻlgan. Oʻzbek xalq pedagogikasida mehnat kishisi, yuqori ahloqqa, amaliy aqlga ega boʻlgan, jismonan kamol topgan, ona tabiatning goʻzalligini his qila oladigan yaratuvchi ana shunday risola sifatida namoyon boʻladi. Eksperimental sinflarda xalq milliy anʼanalaridan foydalanish boʻyicha barcha sinfdan tashqari va maktabdan tashqari mashgʻulotlar taklif etilgan tizimda olib borildi. Nazorat sinfida oʻqituvchilar anʼanaviy metodika boʻyicha ishladilar. Eksperiment materiallariga quyidagilar kiritildi:

1. Xalq milliy anʼanalaridan foydalanish mezonlari va prinsiplari.
2. Turli sinflarda turli fanlarni oʻrganishda milliy anʼanalarga oid etnopedagogik materiallardan foydalanish nuqtai nazaridan muhim mavzular.

3. Bu an'analarga yaxlit yondoshishni, shuningdek ularni o'qitishdagi izchillikni hisobga oluvchi darslar ishlanmasi va metodikasi (jami 24 soat). O'n beshta sinfdan, 286 soat eksperiment asosida darslar o'tkazildi.

4. Etnopedagogik an'analar asosida o'quvchilarning mehnat tarbiyasi vazifalarini hisobga olgan holda darsdan tashqari tadbirlarni tashkil qilish va o'tkazish metodikasi. O'n beshta sinfdan, eksperiment asosida 5 ta metodik programma ishlab chiqildi va tadbir o'tkazildi.

5. Turli sinflarda turli fanlarni o'rganishda etnopedagogik materiallardan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyanomalar. Nazorat eksperimentini o'tkazishda ishlab chiqqan va tekshirgan konsepsiyalarning samaradorligi darajasini aniqlash uchun obyektiv material to'planishini ta'minlovchi turli xil metodlardan foydalanildi. Shakllantiruvchi eksperiment davrida o'quvchilar o'zlashtirgan etnopedagogik milliy an'analar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarni baholash mezonlari ishlab chiqildi. Baholash mezonlari quyidagi parametrlarni o'z ichiga oladi: milliy an'analarni bilishi (miqdoriy ko'rsatkich); o'quvchilarning xalq milliy an'alarining mazmuni va tarkibiy tuzilishini bilishi va tushunishining yaxlitligi (sifat ko'rsatkichi); o'quvchilarning boshqa millatlarning milliy an'alarini farqlay olish malakasi (miqdoriy va sifat ko'rsatkich); o'quvchilarning xalq milliy an'alarini o'rganganligi. Ishlab chiqilgan xalq modelida eksperiment natijalariga ko'ra o'rganilgan milliy an'analar bo'yicha o'quvchilarning bilimi, malakalari va ko'nikmalari darajasi mezonlar asosida uchta - yuqori, o'rta va past darajaga bo'linadi. O'quvchilarning o'rganilgan xalq milliy an'alar bo'yicha bilim, malaka va ko'nikmalarini aniqlash bo'yicha o'quvchilar, ota onalar, to'garak rahbarlari, maktab rahbariyati, shuningdek o'qitishning uzaytirilgan guruh tarbiyachilari, mahalla oqsoqollari, ota onalar bilan yuqorida bayon qilingan ko'rsatkichlar va mezonlar asosida suhbatlar o'tkazildi. Nazorat va eksperimental sinflaridagi har bir o'quvchi to'g'risidagi tavsiyalar umumlashtirildi.

Ishlab chiqqan xalq an'alaridan foydalanish pedagogik tizimining asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat: mehnat yordamida tarbiyalash, "izchillik va tizimiylik, bolaga talabchanlik va insonparvarlik munosabatida bo'lish, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish. Mehnat tarbiyasining asosiy vositalariga quyidagilar kiritilgan: kuchi yetadigan ishlab chiqarish mehnati, xalq og'zaki ijodi, o'yin faoliyati, urf-odatlar, udumlar, milliy udumlar kiritilgan bayramlar; prinsipial xususiyatlarga – mehnatni insonning asosiy majburiyati sifatida va bolalarni tarbiyalashning asosiy vositasi sifatida qarab chiqish; bolalarni o'z kuchiga loyiq ishlab chiqarish mehnatiga erta jalb qilish, oiladagi mehnat muhiti, xalq og'zaki ijodi, o'yin faoliyati, shuningdek milliy mehnat bayramlari, urf-odatlar, udumlar vositasida mehnatga psixologik tayyorlash; mehnatning pedagogik jihaitlarini hisobga olish, ya'ni bolalarni kichik uka va singillarini tarbiyalashga jalb qilish; tarbiyaning muhim omili – ota, ona, oila a'zolari, tengdoshlar jamoasidan foydalanish. O'quvchilarning mehnat tarbiyasini qurishda biz ilg'or mehnat an'alarining, urf-odatlarining roliga alohida o'rin ajratadi, chunki ularda mehnat kishilarining ko'p asrli tarbiyaviy tajribasi, samarali pedagogik ta'sirning kattta potensial imkoniyatlari

mujassamlangan. O'quvchilarning mehnat tarbiyasida xalq an'alaridan yaxlit foydalanishning nazariy modeliga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat bo'ldi: o'quv tarbiyaviy jarayonni intensivlashtirish, uni demokratlashtirish, insonparvarlashtirish; mehnat tarbiyasi maqsadlarini tubdan o'zgartirish; shaxsni tarbiyalash va rivojlantirish; mehnatning ahloqiy qadriyatini tushunib yetish; mehnatga ahloqiy-qadriyatli munosabatda bo'lish. O'quvchilarning mehnat tarbiyasida ularning ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan, intellektual va ahloqiy rivojlanishi; ularning bilish va faoliyat ehtiyojlari hamda talablarining shakllantirilishi va qoniqtirilishi; muvaffaqiyatli mehnat faoliyatiga va umuminsoniy ahloqiy munosabatlar tizimiga jalb qilish asosiy maqsad qilib belgilangan. Mehnat tarbiyasi butun jarayonining ham mazmuniy, ham tashkiliy komponentlarini – o'quvchilarni o'qitishni, tarbiyalashni va shaxsini rivojlantirishni qayta qurish shu maqsadga bo'ysunadi. Tubdan qayta qurish o'quvchi shaxsini ijtimoiylashtirishda mehnat ta'limining rolini jiddiy oshirishni ko'zda tutadi: mehnat ta'limi mazuniga etnopedagogik materiallarni kiritish, o'quv tarbiyaviy jarayonni o'quvchining ijtimoiy tajribasiga yaqinlashtirish, mehnat ta'limi jarayonini falsafiy, psixologik, didaktik jihatdan qayta ko'rib chiqish. Taklif qilinayotgan konsepsiyaning falsafiy jihatlari shaxsni ijtimoiylashtirish jarayoni bilan bog'liq bo'lib, o'zgartirish faoliyati, mehnatga layoqatning shakllanishi kontekstida rivojlanishning o'ziga xos turi sifatida namoyon bo'ladigan, keng yoyilish, o'z-o'zini boshqarish, o'z o'rnini topish istiqbollariga, an'alariga ega bo'lgan shaxsning shakllanishi kabi falsafiy kategoriyaning talqin qilinishi va tushuntirilishi vositasida amalga oshiriladi.

Didaktik jihati etnopedagogik materialni va unga mos keladigan shakllar, metodlar, vositalarni hamda uni taqdim qilish va tarbiyaviyligini faollashtirish usullarini tanlashdan boshlab, to'g'ri egallangan bilim, mehnat malakalari va ko'nikmalarini maslak va kasbiy mustahkamlangan usullarga aylantirilishida namoyon bo'ladi, bunga natija keltiruvchi, o'quvchi tomonidan moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratishida faol ishtirok etishi uchun ijtimoiy qadriyatli yo'nalish sifatida tushuniladigan konkret mehnat faoliyati orqali erishiladi. Mehnat tarbiyasining yaxlit konseptual asosini tashkil qiladigan falsafiy, psixologik va didaktik komponentlar to'plami mazmuniga ilg'or mehnat an'analari kiritilganida quyidagilarga imkon yaratadi: o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtirishni ta'minlash; o'quvchilarning bilish saviyasini oshirish; dastur materialini ongli ravishda o'zlashtirilishiga erishish; mehnatga o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish jarayonining tarbiyaviy potensialini oshirish. O'quvchilarni tarbiyalashda ilg'or milliy mehnat an'analardan yaxlit foydalanish quyidagi psixologo pedagogik prinsiplarga asoslanadi: o'quvchilarning yoshi bo'yicha rivojlanishini hisobga olish; majmuaviylik, tizimiylik, ketma ketlik va izchillik. O'quvchilarning mehnat tarbiyasini ilg'or milliy mehnat an'analari asosida bosqichma bosqich amalga oshirishning optimal darajalari deb maktabgacha muassasalar, oila, maktab (ham darsda, ham sinfdan va maktabdan tashqari ish), mahalla (turar joylaridai jamoatchilik tashkilotlari) belgilandi. O'quvchilarning mehnat tarbiyasi jarayoni mazmuniy va protsessual jihatlarining birligi tarbiya jarayoniga ilg'or milliy mehnat

an'analari, urf odatlarni samarali kiritishni belgilab berdi, xalq pedagogikasi mazmunining tarbiyaviy imkoniyatlarini intensivatsiya qildi, o'quvchilar shaxsiga pedagogik ta'sir ko'rsatishning shakllari, metodlari va vositalarining an'anaviy to'plamiga turli tumanlikni kiritdi.

XULOSA

Muammoning nazariyadagi va amaliyotdagi holatining zamonaviy metodologik manbalari (vatanimizdagi va chet eldagi) tahlil qilindi, milliy an'analar o'quvchilarning mehnat tarbiyasiga hamda o'quv jaranida va sinfdan tashqari ishlarda shaxsiy sifatlarning shakllantirilishiga ta'siri ko'rsatib berildi. Konseptual pedagogik qoidalar va pedagogik talablar ishlab chiqildi.

- O'quvchilarning mehnat tarbiyasida xalq an'alaridan foydalanishning pedagogik tizimi ishlab chiqildi.

- O'quvchilarning mehnat tarbiyasi konsepsiyasi qurildi.

- O'quvchilarning mehnat tarbiyasida xalq an'alaridan foydalanishning nazariy modeliga qo'yiladigan asosiy talablar ishlab chiqildi.

- O'quvchilarning mehnat tarbiyasini ilg'or milliy mehnat an'alarida bosqichma-bosqich amalga oshirishning optimal darajalari asoslab berildi.

- O'quvchilarni o'zlarining kuchlariga loyiq mehnat faoliyatiga jalb qilishga asoslangan mehnat tarbiyasining samarali tizimi ishlab chiqildi.

- Tadqiqot vaqtida o'quvchilarda amaliy malaka va ko'nikmalarni shakllantirishga amaliy jihatdan psixologo-pedagogik tayyorlashda, mehnat tarbiyasini amalga oshirishda tarbiyaning turli shakl va metodlarini tanlashda xalq milliy an'alaridan foydalangan holda o'quvchilarga tabaqalashtirib yondoshish imkoniyatlari isbot qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Матякубов.К (2020). Мехнат тарбияси орқали ўқувчиларнинг ижтимоий ҳаётга мослашишларини таъминлаш. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 1051-1056.

2. Матякубов.К The use of national traditions in the labor education of pupils// Academia,2020. Volume 10,Issue 10,pp 300-305

3. Матякубов.К., Раҳманов А.Р. Мактабларда та'лимнинг ижтимоий шериклик modelini yaratishda klaster yondashuv. Academic research in educational sciences,2020.Volume 1,Issue 4,244-249 b.

4. Матякубов.К Process of Labor Preparation for Schoolchildren. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(09), 2405-2412.